

УДК 338

В. В. Курищук,
аспірант кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СИСТЕМА БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ ЕКСПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТА НАПРЯМИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті визначено риси та поняття системи банківського кредитування експортної діяльності підприємств. Зроблено висновок, що система банківського кредитування експортної діяльності підприємств включає правове, інституційне, фінансове та інформаційне забезпечення. Досліджено рівень розвитку кожного елемента забезпечення в Україні. Обґрунтовано пропозиції і практичні рекомендації щодо напрямів формування системи банківського кредитування експортної діяльності українських підприємств.

The paper considers lineament and notion of a system of bank crediting of the industrial export. It was concluded that a system of bank crediting of the industrial export includes legal, institutional, financial and informational support. It was studied the level of development of each element of support in Ukraine, and also grounded offers and practical recommendations for the directions of formation system of bank crediting of the Ukrainian industrial export.

Ключові слова: кредитування експортерів, кредитування експорту, кредитування експортної діяльності підприємств, стимулювання експорту

Однією з провідних форм кредиту, що відіграє важливу роль у сфері зовнішньоекономічної діяльності країн, в тому числі експортної, є банківський кредит. Сприяючи розвитку продуктивних сил, прискорюючи процес інтернаціоналізації виробництва й обміну, забезпечуючи безперервність міжнародних валютних і розрахункових операцій, банківський кредит виступає потужним чинником збільшення обсягів світової торгівлі. А умови кредитування експорту є вагомим чинником конкурентної боротьби окремих підприємств і держав загалом на міжнародних ринках збуту.

Актуальність дослідження системи банківського кредитування експортної діяльності українських підприємств зумовлена необхідністю підвищення конкурентоспроможності вітчизняних експортерів на міжнародних ринках та відсутністю належної фінансової системи стимулювання експорту, зокрема за рахунок банківського кредитування, в Україні.

Вагомий внесок у розробку питань теорії і практики кредитування експорту зробили такі зарубіжні та вітчизняні вчені як Красавина Л.Н., Фаминський І.П., Варламова Т.П., Белькевич Н.Н., Лаврушин О.І., Бураковський І.В., Філіпенко А.С., Вергун В.А., Кредісова А.І., Мазуренко В.П., Дідківський М.І., Козак Ю.Г., Руденко Л.В., Софіщенко І.Я., Кандиба А.М., Колінець Л.Б., Антоневська К.Ю., Тивончук І.О. та інші.

Однак, слід зазначити, що у вітчизняній науковій економічній літературі бракує ґрунтовних наукових досліджень поняття "система банківського кредитування експортної діяльності підприємств", рис, притаманних такій системі, а також пропозицій щодо напрямів формування системи банківського кредитування експортної діяльності українських підприємств. Таким чином, виникає потреба у розробці зазначеної проблеми з метою подальшого використання результатів дослідження для вдосконалення вітчизняної практики кредитування експортерів.

На основі дослідження досвіду зарубіжних країн [1] та підходів, представлених в науковій літературі щодо визначення характерних рис економічних систем (банківської, податкової, бюджетної, та валютної системи), приходимо до висновку, що рисами системи банківського кредитування експортної діяльності підприємств є:

- 1) Можливість структурувати систему за елементами та встановити зв'язки між ними. Спираючись на досвід зарубіжних країн, можна зробити висновок, що елементами системи банківського кредитування експортної діяльності підприємств є окремі комерційні банки та установа (переважно, банківська установа), на яку покладені функції з організації експортних кредитів та відповідальність за вирішення макроекономічних завдань, насамперед щодо стимулювання експорту, для чого вона на законодавчому рівні наділяється відповідними повноваженнями. Специфічним елементом системи банківського кредитування експортної діяльності підприємств, що реалізується в її межах, є страхування експортних кредитів приватними та державними страховими компаніями від комерційних та політичних ризиків.
- 2) Поєднаність елементів системи однією ціллю. Дії кожного з елементів системи цілеспрямовані на стимулювання експорту вітчизняних підприємств з метою забезпечення конкурентоспроможних умов просування їх продукції на міжнародні ринки збуту та, як наслідок, збільшення обсягів експорту.
- 3) Ієрархічність системи, тобто кожен елемент системи банківського кредитування експортної діяльності підприємств може розглядатися як система (підсистема) більш широкій глобальній системі державного стимулювання експорту.
- 4) Державний вплив, що проявляється в регулюванні та контролі на законодавчому рівні кожної окремої країни світу, а також вплив міжнародних організацій в межах міжнародних законів та норм.
- 5) Наявність загальносистемної інформаційної інфраструктури (інформаційних, статистичних та аналітичних даних), що забезпечує взаємодію системи із

зовнішнім середовищем та дозволяє здійснювати аналіз стану самої системи.

6) Розвиток (динамічність) системи, що проявляється в її здатності адаптуватися до зміни економічної ситуації та вимог ринку. Так, наприклад, в 2009 р. в умовах світової фінансової кризи країни, що мають сформовану систему банківського кредитування експортної діяльності підприємств, оперативно зреагували на кризові явища і змінили політику в сфері кредитування експортної діяльності підприємств, зокрема: посилили сконцентрованість на допомозі малим та середнім національним підприємствам-експортерам (в США та Франції), а також підвищили роль держави в цьому процесі, що проявилось в можливості напряму отримати позику від державного банку (Французького банку зовнішньої торгівлі у Франції; Банку національного господарства в Польщі) [2].

Отже, враховуючи вищезазначене, приходимо до висновку, що під системою банківського кредитування експортної діяльності підприємств необхідно розуміти законодавчо визначену та чітко структуровану сукупність фінансових установ державного та приватного сектору економіки, що функціонують у взаємозв'язку і взаємодії з метою стимулювання експорту вітчизняних підприємств шляхом збільшення та/або збереження їх фінансових ресурсів. При цьому, функціонування системи банківського кредитування експортної діяльності підприємств неможливо без участі держави в цьому процесі.

Таким чином, можна зробити висновок, що система банківського кредитування експортної діяльності підприємств включає правове, інституційне, фінансове та інформаційне забезпечення. Тож проаналізуємо наявність та рівень розвитку кожного елементу забезпечення в Україні.

В Україні [3], незважаючи на деякі спроби в розробці та запровадженні нормативно-правової бази щодо системи державної підтримки експорту, без якої неможливе формування ефективної системи банківського кредитування експортної діяльності вітчизняних підприємств, досі відсутнє правове забезпечення, яке б регулювало цю сферу.

Щодо інституційного забезпечення, то організацію експортних кредитів в Україні може здійснювати Державний експортно-імпорتنний банк, для чого на законодавчому рівні необхідно наділити його відповідними повноваженнями. Крім того, необхідно створити державну акціонерну страхову компанію з метою забезпечення страхування експортних кредитів від комерційних та політичних ризиків.

Розглядаючи фінансове забезпечення системи банківського кредитування експортної діяльності вітчизняних підприємств, відмітимо, що кредитування здійснюється переважно за рахунок коштів кредитних ліній міжнародних фінансових організацій (наприклад, в межах ПРЕ-2) та комерційних банків, які або мають потужні кредитні лінії від зарубіжних банків, або/ї іноземних засновників, а не за рахунок коштів державного бюджету, як це відбувається в країнах зі сформованими системами банківського кредитування експорту. Українські комерційні банки, які не є банками-учасника ПРЕ-2, надають кредити підприємствам-експортерам на загальних умовах з іншими позичальниками [4]. Таким чином, в Україні відсутня будь-яка державна фінансова підтримка експортної діяльності підприємств.

Ще одним підтвердженням факту відсутності сформованої системи банківського кредитування експорту в Україні є відсутність інформаційного забезпечення, зокрема, статистичних даних щодо обсягів кредитування банками підприємств-експортерів.

Визначивши поняття та риси системи банківського кредитування експортної діяльності підприємств, а також проаналізувавши вітчизняний досвід, приходимо до висновку, що в Україні немає такої системи, що негативно впливає на просування товарів і послуг українських підприємств на міжнародні ринки, а тому, виникає необхідність її формування.

Формування системи банківського кредитування експортної діяльності підприємств в Україні, на наш погляд, необхідно, в першу чергу, розпочати з розробки та впровадження нормативно-правової бази, в якій варто обґрунтувати такі питання:

- 1) щодо визначення механізму кредитування підприємств-експортерів за участю держави та напрямів використання фінансових ресурсів для стимулювання експорту;
- 2) щодо пріоритетів державної фінансової підтримки та критеріїв відбору підприємств-експортерів, яким надаватимуться кредити;
- 3) щодо можливих джерел формування фондів для кредитування національних експортерів;
- 4) щодо видів банківських кредитів, які найдоцільніше використовувати при кредитуванні експортної діяльності підприємств.

Першим важливим питанням є визначення механізму кредитування підприємств-експортерів за участю держави та напрямів використання фінансових ресурсів для стимулювання експорту. У світовій практиці застосовують два напрями використання державних фінансових ресурсів для стимулювання експорту: 1) за рахунок державних коштів створюється спеціалізована організація, що здійснює кредитування експорту на умовах нижчого рівня відсотку, ніж ринковий (наприклад, Експортно-імпорتنний банк у США); 2) за рахунок державних коштів банківським установам, що здійснюють кредитування експортної діяльності підприємств, компенсується різниця між ринковими та пільговими відсотками за експортними кредитами (наприклад, як у Франції та Польщі). На нашу думку, сьогодні в умовах світової фінансової кризи та браку фінансових ресурсів більш прийнятним для України є варіант, коли кредитування експортної діяльності здійснюватимуть вітчизняні комерційні банки, а Державний експортно-імпорتنний банк України буде погоджувати та контролювати цей процес і компенсуватиме різницю між розміром постійної процентної ставки за експортними кредитами (CIRR) та розміром процентної ставки кредитування, що обчислюється як сума ринкової короткотермінової відсоткової ставки для валюти експортного кредиту та ставки банківської маржі. Таку компенсацію зможуть отримати вітчизняні банки, які попередньо уклали угоду з Державним експортно-імпортним банком України, та здійснюють кредитування експортного контракту в іноземній валюті, об'єктом якого є вітчизняний товар або послуга, за умови страхування такого кредиту Українською компанією страхування експорту.

У випадку перевищення розміру постійної процентної ставки за експортними кредитами над розміром процентної ставки кредитування, вітчизняний комерційний банк здійснюватиме переказ Укресімбанку суми різниці, відповідно з умовами укладеної угоди.

Щодо визначення пріоритетів державної фінансової підтримки, то, на наш погляд, необхідно зосередити увагу на стимулюванні наукомісткої, високотехнологічної та готової продукції, виробництво та реалізація якої є визначальним фактором економічного зростання, зокрема в таких галузях вітчизняної економіки як машинобудування, в т.ч. енергетичного та сільськогосподарського, літакобудування, суднобудування, а також сільське господарство тощо. Оскільки експорт такої продукції буде свідчити про ефективну участь країни в міжнародному поділі праці та про високий рівень розвитку її економіки.

Відбір підприємств-експортерів, яким надаватимуться кредити, деякі економісти пропонують здійснювати на основі ранжування товарів (від 0 до 10), що поставляються на експорт, враховуючі такі критерії: ступінь технологічної завершеності товарів, насиченість внутрішнього ринку, фінансовий стан експортера, важливість експортера для свого регіону, пріоритетність товарних груп [5]. Вважаємо таких підхід виправданим, проте пропонуємо додати до критеріїв відбору також наступні: період існування підприємства-експортера; досвід роботи керівника на даній посаді на підприємстві-позичальнику; розмір сплаченого статутного фонду; рівень ризику сфери бізнесу, до якої належить діяльність експортера-позичальника; якість обслуговування основного боргу та нарахованих відсотків за попередніми кредитами, отриманими експортером-позичальником в будь-якому вітчизняному банку; наявність простроченої кредитної заборгованості перед будь-яким українським банком. А також змінити підхід до визначення такого критерію як пріоритетність товарних груп, основується на стратегії зовнішньоекономічної

діяльності держави, визначеної в Законі України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" [6] та на власних переконаннях (табл. 1).

Таблиця 1. Критерії відбору підприємств-експортерів, яким надаватимуться кредити

№ п/п	Товари Критерії	Товар 1	Товар 2 і т.д.
1	Ступінь технологічної завершеності товарів: § готовий виріб – 10-7 балів; § напівфабрикат – 6-3 балів; § сировина – 2-0 балів.	КБ	КБ
2	Насиченість внутрішнього ринку: § надлишок товару – 10-7 балів; § рівновага попиту і пропозиції – 6-3 балів; § дефіцит товару – 2-0 балів.	КБ	КБ
3	Важливість підприємства-експортера для даного регіону: § стратегічне підприємство – 10-7 балів; § середньої важливості – 6-3 балів; § рядове підприємство – 2-0 балів.	КБ	КБ
4	Пріоритетність товарних груп: § продукція сільського господарства – 10 балів; § машини та устаткування – 9-8 балів; § промислові вироби – 7-6 балів; § продукція легкої промисловості – 5 балів; § інші товари – 4-0 балів.	КБ	КБ
5	Фінансовий стан підприємства-експортера: § високо прибуткове підприємство – 10-7 балів; § підприємство з середніми прибутками – 6-3 балів; § низькорентабельне чи збиткове підприємство – 2-0 балів.	КБ	КБ
6	Період існування підприємства: § понад 5 років – 10-7 балів; § від 3 до 5 років – 6-3 балів; § від 1 до 2 років – 2-0 балів	КБ	КБ
7	Досвід роботи керівника на даній посаді на підприємстві: § 2 роки або більше – 5-3 балів; § менше 2 років – 2-0 балів	КБ	КБ
8	Розмір сплаченого статутного фонду: § 100-50% – 10-7 балів; § 50%-30% – 6-3 балів; § менше 30% – 2-0 балів	КБ	КБ
9	Рівень ризику сфери бізнесу, до якої належить підприємство: § низький – 10-7 балів; § середній – 6-3 балів; § високий – 2-0 балів	КБ	КБ
10	Якість обслуговування основного боргу та нарахованих відсотків за попередніми кредитами, отриманими підприємством в будь-якому вітчизняному банку: § користувалось кредитами та погашало своєчасно – 5 балів; § користувалось кредитами та погашало з порушеннями графіку повернення кредитних коштів до 7 днів – 4 бали; § порушення графіку від 8 до 90 днів – 3 бали; § порушення графіку від 90 до 180 днів – 2 бали; § порушення графіку понад 180 днів – 1 бал; § раніше не користувалось кредитами – 0 балів	КБ	КБ
11	Наявність простроченої кредитної заборгованості перед будь-яким українським банком: § відсутня прострочена кредитна заборгованість – 5 балів; § заборгованість по кредиту прострочена до 7 днів – 4 бали; § прострочена заборгованість від 8 до 90 днів – 2 бали; § прострочена заборгованість від 90 до 180 днів – 1 бал; § прострочена заборгованість понад 180 днів – 0 балів	КБ	КБ
12	Загальна кількість балів	ЗКБ	ЗКБ

Примітка: КБ – кількість балів

При цьому, на нашу думку, доцільно встановити такі вимоги до підприємств-експортерів, що бажають отримати кредит:

- 1) період існування підприємства-експортера повинен бути не менше 2 (двох) років;
- 2) діяльність підприємства-експортера протягом строку існування або за останній рік повинна бути прибутковою;
- 3) продукція, яку підприємство поставляє на експорт, повинна бути принаймні на 50% українського походження;
- 4) виплата імпортером завдатку грошовими коштами до надання експортного кредиту повинна становити не менше 15% вартості експортного договору.

Визначивши механізм банківського кредитування підприємств-експортерів за участю держави в Україні, розглянемо можливі джерела формування фондів для цих цілей. На початковому етапі запровадження системи державного фінансового стимулювання експорту, в тому числі кредитування експортної діяльності, необхідно, на нашу думку, використовувати кошти державного бюджету України. В подальшому вбачаємо можливим створення спеціального фонду за рахунок коштів, отриманих від збільшення податкових надходжень від експорту, обсяги якого зростатимуть; грошових фондів, що складатимуться з сум, які вітчизняні банки перераховуватимуть Укрексімбанку при перевищенні розміру постійної процентної ставки за експортними кредитами над розміром процентної ставки кредитування.

Важливим напрямом формування системи банківського кредитування експортної діяльності підприємств є вибір видів банківських кредитів. На наш погляд, необхідно збільшувати обсяги передекспортного та постекспортного (кредитування підприємства-експортера), а також розширювати обсяги передімпортного та постімпортного (кредитування іноземного покупця вітчизняної продукції) кредитування [7]. Такі види банківських кредитів пов'язані безпосередньо з окремими етапами зовнішньоекономічної діяльності, що дозволяє здійснювати експортну діяльність на умовах відстрочення платежу та без відволікання власних коштів підприємства-експортера на будь-якому етапі діяльності. А також передбачають використання акредитивної форми розрахунків, що дає можливість мінімізувати ризики неплатежу з боку імпортера. Отже, нарощення обсягів зазначених видів банківського кредитування експортної діяльності підприємств сприятиме зростанню попиту на вітчизняну продукцію і збільшенню обсягів експорту, оскільки дасть змогу українським підприємствам-експортерам пропонувати імпортерам не лише свій товар, а й відповідне фінансування його закупівлі. Таким чином, умови банківського кредитування експортної діяльності підприємств є складовою конкурентоспроможності національних товарів.

Крім того, для формування функціональної системи банківського кредитування експортної діяльності українських підприємств за участю держави необхідно створити державну акціонерну страхову компанію "Українська компанія страхування експорту" для реалізації державної політики гарантування та страхування експорту. Це обумовлюється тим, що рівень ризиків в системі кредитних відносин банку та підприємств-експортерів є вищим ніж при кредитуванні підприємств, які не беруть участі в міжнародній торгівлі, зокрема ризик неплатежу. А тому важливою умовою ефективного банківського кредитування експортної діяльності підприємств є зниження або усунення широкого спектру ризиків за допомогою страхування експортних кредитів. Також необхідно запровадити систему стандартизації та сертифікації експортних товарів і послуг, які б відповідали системам країн-імпортерів української продукції. Ще одним важливим напрямком вдосконалення вітчизняної системи стимулювання експорту є формування ефективної системи інформації про сучасні досягнення у вітчизняній та зарубіжній науці та техніці, виробництві, а також забезпечення доступу до зарубіжних консалтингових структур, створення умов надання кваліфікованої інформаційно-консультативної, юридичної, дипломатичної, маркетингової, фінансової та інших видів допомоги.

Отже, на основі викладеного вище, можна зробити наступні висновки:

- 1) рисами системи банківського кредитування експортної діяльності підприємств є: можливість структурувати систему за елементами та встановити зв'язки між ними; поєднаність елементів системи однією ціллю; ієрархічність системи; державний вплив, а також вплив міжнародних організацій; наявність загальносистемної інформаційної інфраструктури; розвиток (динамічність) системи.
- 2) під системою банківського кредитування експортної діяльності підприємств необхідно розуміти законодавчо визначену та чітко структуровану сукупність фінансових установ державного та приватного сектору економіки, що функціонують у взаємозв'язку і взаємодії з метою стимулювання експорту вітчизняних підприємств шляхом збільшення та/або збереження їх фінансових ресурсів. При цьому, функціонування системи банківського кредитування експортної діяльності підприємств неможливо без участі держави в цьому процесі.
- 3) в Україні відсутня система банківського кредитування експортної діяльності підприємств, що негативно впливає на просування товарів і послуг українських підприємств на міжнародні ринки, а тому, виникає необхідність у розробці напрямів її формування.
- 4) формування системи банківського кредитування експортної діяльності підприємств в Україні, на наш погляд, необхідно, в першу чергу, розпочати з розробки та впровадження нормативно-правової бази, в якій варто обґрунтувати такі питання: щодо визначення механізму кредитування підприємств-експортерів за участю держави та напрямів використання фінансових ресурсів для стимулювання експорту; щодо пріоритетів державної фінансової підтримки та критеріїв відбору підприємств-експортерів, яким надаватимуться кредити; щодо можливих джерел формування фондів для кредитування національних експортерів; щодо видів банківських кредитів, які найдоцільніше використовувати при кредитуванні експортної діяльності підприємств.
- 5) реалізація запропонованих напрямів формування системи банківського кредитування експортної діяльності підприємств за участю держави в Україні, на нашу думку, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності українських підприємств на зовнішніх ринках, і, як наслідок, зростанню експорту вітчизняних товарів та послуг.

Список використаної літератури

1. Грищенко Т.В. Особливості банківського кредитування експорту в зарубіжних країнах / Т.В. Грищенко, В.В. Куришук // Банківська справа. – 2009. – №6. – с. 51-62
2. Officially Supported Export Credits And The Financial Crisis: Measures Taken At The National Level By The Participants To The Arrangement [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Організації економічного співробітництва і розвитку. — Режим доступу: [http://www.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?cote=TAD/P\(2009\)17/FINAL&doclanguage=en](http://www.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?cote=TAD/P(2009)17/FINAL&doclanguage=en)
3. Куришук В.В. Кредитно-фінансові інструменти стимулювання експорту в Україні / Куришук В.В. // Економіка України. – 2010. – №2. – с. 84-89
4. Куришук В.В. Банківське кредитування експортної діяльності підприємств в Україні / Куришук В.В. // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – №1. – с. 64-69
5. Колінець Л.Б. Аналіз стимулювання експорту в Україні та шляхи його покращення / Л.Б. Колінець // *Наук. зап. — Тернопіль, 2005. — Вип. 14. — С. 136-139*
6. Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність" від 16 квітня 1991 р. N 959-XII (зі змінами і доповненнями): за станом на 1 груд. 2009 р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/>
7. Грищенко Т.В. Банківське фінансування зовнішньоторговельних операцій в Україні / Т.В. Грищенко, В.В. Науменко (Куришук) // Банківська справа. – 2008. – №5. – с. 72-79

Стаття надійшла до редакції 17.09.2010 р.

ТОВ "ДКС Центр"